

Zo slovenskej onomastickej terminológie: antroponymum, osobné meno, individuálne antroponymum, skupinové antroponymum

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV

Abstract: The international term *anthroponym* and the domestic term *personal name* are both in linguistic literature and as specific onomastic terms considered synonymous in some languages. In the systematic classification of onomastic terminology, these terms are also presented in a hyperonymic-hyponymic relationship. The paper deals with an overview of the definition and methods of systematic classification of the terms *anthroponym*, *personal name*, *individual anthroponym*, *group anthroponym*¹, especially in Slavic onomastics, and gives a proposal for their unification within synonymy and their basic systematic division. Finally, the author submits a proposal for their unification within their definition, synonymy and basic systematic division.

Keywords: Slovak onomastic terminology, anthroponym, personal name, individual anthroponym, group anthroponym (Germ. Personengruppenname)

Na prvý pohľad sa zdá, že ide o zaužívané a z hľadiska obsahu jasné termíny. Pri ich dôkladnejšej charakteristike a používaní v praxi sa však ukazujú problémy s uvádzaním ich významu a miesta v onomastickom terminologickom systéme. Termín *antroponymum* sa v príručke slovenskej onomastickej terminológie Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika (Svoboda a kol., 1983, s. 82; ďalej OS) definuje ako „vlastné meno jednotlivého človeka alebo skupiny ľudí“. V staršej príručke Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky z r. 1973 (Svoboda a kol., 1973, s. 31; ďalej ZS) sa ako domáci slovenský ekvivalent tohto termínu uviedlo aj viacсловné spojenie *vlastné meno lidí* (podobne aj v macedónskom ja-

Príspevok bol vypracovaný v zmysle cieľov vedeckého projektu VEGA č. 1/0058/20 Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovenskej a medzinárodnej onomastickej terminológie).

¹ Termín *skupinové antroponymum* nemá v angličtine zaužívanú podobu.

zyku), ktoré však môže zvädzať k chybnému vysvetleniu jeho významu, že ide iba o vlastné mená skupín ľudí, nie jednotlivcov, a pravdepodobne preto sa v aktualizovanej verzii tejto príručky z r. 1983 (OS, s. 82) takéto domáci slovenský a macedónsky synonymný termín už nevyskytuje. Termín *osobné meno* sa v týchto príručkách (ZS, s. 32, 43; OS, s. 83, 89) definuje ako „vlastné meno jednotlivého človeka“ a *skupinové antroponymum* ako „vlastné meno skupiny ľudí, ktorí tvoria určité spoločenstvo“. A. Gałkowski (2012) pre poľštinu okrem synonymných termínov uvedených v príručkách *nazwa grupowa*, *antroponim zespołowy* pre skupinové antroponymum použil aj termín *antroponim kolektywny* (= kolektívne antroponymum).

K osobným menám sa zaraďujú napr. rodné mená, priezviská, prímená, prezývky. K skupinovým antroponymám alebo skupinovým menám patria napr. rodinné mená, rodové mená, obyvateľské mená, krajové mená, etnonymá.² Základné systematické zaradenie je podľa novej príručky z r. 1983 (porov. aj Olivová-Nezbedová, 1998, grafická schéma na s. 51) v rámci hyperonyma a desatinného číslovania 1 bionymum takéto:

V rámci hyponymicko-hyperonymických vzťahov je termín antroponymum hyperonymom a termíny osobné meno a skupinové antroponymum sú hyponymá, hoci vzhľadom na to, že obidva tieto termíny možno v rovnakých kontextoch nahradiť termínom antroponymum, zvyknú sa pokladať aj za tzv. kontextové synonymá (porov. Masár, 2000, s. 43). V lužickej srbčine sa v novej príručke uvádzajú k termínu *antroponym* domáce ekvivalenty *wosobowe mjeno*, *wosobowe // lužece mě* s poznámkou, že nielen v nemčine, ako to bolo uvedené aj v staršej príručke, ale aj v lužickej srbčine sa tieto termíny nevzťahujú na všetky mená skupín ľudí. Takáto situácia v lužickej srbčine je spôsobená jednak nejednotnosťou používania termínov

² Obyvateľské mená a etnonymá sa v jednotlivých jazykoch a onomastických školách hodnotia rozlične (propriá alebo apelatíva), interpretujú sa ako skupinové mená (Slováci, Bratislavčania), ale aj ako individuálne mená (Slovák, Bratislavčan) (porov. napr. Blanár, 1996, s. 47 – 51), čo však už predstavuje osobitný problém týchto druhov antroponým a týka sa všeobecnejšieho teoretického vzťahu apelatívnej a propriálnej lexiky, resp. apelatívnej a propriálnej sféry jazyka.

u jednotlivých autorov (termíny sa často utvárali ad hoc), ale hlavne tým, že odborná literatúra o lužickosrbských osobných menách a miestnych názvoch sa písala po nemecky (Petr, 1969). V terminologickom systéme sa pre lužickú srbčinu i nemčinu chápu termíny *antroponymum* a *osobné meno* ako synonymá³ a súčasne (rovnako ako aj pre ostatné jazyky) sa termín *antroponymum* uvádza ako nadradený termín (hyperonymum) pre termíny *osobné meno* (lužickosrbsky aj *antroponym*, nemecky aj *Anthroponym*).

N. V. Podol'ská (Podol'skaja, 1978, s. 30–31) uviedla termín *антропоним* zhodne so slovanskými príručkami a termín *индивидуальный антропоним* (individuálne antroponymum) ako druh antroponyma s významom „любое собственное имя одного человека“ (akékoľvek vlastné meno jednej osoby) a tiež ako druh antroponyma pre pomenovanie vlastných mien skupiny ľudí termín *групповой антропоним* (skupinové antroponymum).

V ukrajinskej onomastike sa termín *особова назва* (= osobné meno) chápe ako vlastné meno jednotlivého človeka, nie ako domáce synonymum k termínu *антропонім*. V Slovníku ukrajinskej onomastickej terminológie (Bučko – Tkačova, 2012, s. 40, 145 – 146) sa termín *антропонім* vysvetľuje rovnako ako v slovanských príručkách, ale termín *особова назва* sa chápe v oveľa širšom význame ako akékoľvek nielen vlastné, ale aj všeobecné meno osoby. Osobitne sa uvádzajú aj termíny *индивидуальный антропонім* (individuálne antroponymum) a *групповой антропонім* (skupinové antroponymum).

Nejednotne sa termín *особно име* (= osobné meno) chápe aj v chorváčine. Anđela Frančić (2006, s. 76) uviedla, že napríklad v publikácii Encyklopedijski rječnik lingvističnih naziva (Simeon, 1969) sa ako *osobné meno* uvádza vlastné meno typu *Vladimir* i apelatívum typu *otac* (= otec). V chorvátskych onomastických i vo všeobecnejšie jazykovedne orientovaných prácach (vrátane zákona o osobnom mene), ale aj v rozličných komunikačných situáciách a štýloch sa osobné meno môže chápať ako akýkoľvek druh vlastného mena jednotlivca alebo len ako synonymum k termínu rodné (krstné) meno, či iba ako označenie osoby (úradným) rodným menom a priezviskom, pričom chorvátske termíny *антропоним* a *особно име* sa zvyknú uvádzať ako synonymné, hoci podľa onomastického terminologic-

³ Podľa A. Frančićovej (2006, s. 75) sa takto chápu aj v slovinčine.

kého systému je medzi nimi hyperonymicko-hyponymický vzťah (Frančić, 2006). Anđela Frančić (2006, s. 78 – 79) skonštatovala, že v chorvátskej onomastickej terminológii je potrebné zreteľne odlišovať a definovať termíny *ime* – *antroponim* – *osobno ime* a nechápať ich ako synonymá, ale vo vzťahu nadržadenosti a podržadenosti. S týmto záverom sa stotožňujeme a podľa nášho názoru je vhodným odporúčaním aj pre ostatné jazyky.

Urszula Bijak (2019, s. 48 – 49) upozornila aj na použitie termínu *nazwa osobowa* (= osobné meno) v poľštine aj vo význame apelatíva označujúceho osobu v elektronickom slovníku osobných mien, ktorého cieľom je komplexne skúmať význam a fungovanie osobných mien, hoci v poľských onomastických kompendiách, ale aj v *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* (s. 354) sa *nazwa osobowa* definuje ako „vlastné meno, ktoré označuje osobu“.

V zozname základných (kľúčových) onomastických termínov (ICOS List of Key Onomastic Terms), ktorý vypracovala terminologická skupina Medzinárodného komitétu onomastických vied (International Council of Onomastic Sciences, skr. ICOS), hoci ide iba o istý výber abecedne zoradených termínov a nejde o ich systematické roztriedenie do terminologickej sústavy, sa angl. termín *anthroponym* definuje rovnako ako v slovanských príručkách⁴, pri termíne *personal name* (= osobné meno) sa však iba odkazuje na termín *anthroponym*. A. Gałkowski (2012) uviedol poľské termíny *antroponim* a *nazwa osobowa* tiež v podstate ako synonymné, pričom *antroponim* definoval ako vlastné meno osoby alebo skupiny osôb a pri termíne *nazwa osobowa* je uvedený odkaz na termín *antroponim*. Pri spracúvaní poľskej onomastickej terminológie v hierarchicko-tematickom slovníku poľskej onomastickej terminológie Halszka Górny (2020, s. 93) novšie ukázala v rámci viacstupňovej hyperonymicko-hyponymickej systematiky takéto základné radenie terminologických hesiel:

antroponim/nazwa osobowa
nazwa indywidualna
nazwa rodzinna, rodowa, zbiorowa

⁴ Definícia v angličtine: *anthroponym* – proper name of a person or a group of persons.

V Novom encyklopedickom slovníku češtiny (Pleskalová, 2017) sa termín *antroponymum* definuje ako „vlastní jméno jednotlivého člověka (*vlastní jméno osobní*) nebo skupiny lidí (*skupinové antroponymum*)“, čo je v súlade so slovanskými príručkami, ale s tým rozdielom, že namiesto termínu *osobní jméno* sa použil termín *vlastní jméno osobní*. V českých publikáciách určených prioritne pre študentov sa tieto termíny uvádzajú rozlične. Napríklad termíny *antroponymum*, pl. *antroponyma* = *osobní jména* s významom „jména lidí a na základě podobnosti také živočichů, rostlin a nadpřirozených bytostí představovaných jako osoby (viz *Bionyma*; něm. *Personenname*, pol. *antroponim, nazwa osobowa*; angl. *personal name*)“ sa uvádzajú ako synonymné (Komárek, 2012, s. 6, 18). S. Pastyřík (2010, s. 5) ich zase v terminologickom slovníku uvádza osobitne – *antroponymum* ako „vlastní jméno člověka nebo skupiny lidí: *Jan Werich – Češi, Moravané, Přemyslovci*“ a *osobní jméno* už len ako „jméno jednotlivé osoby“.

Príklady na to, že sa termíny *antroponymum* a *osobné meno* môžu stotožňovať, chápu sa ako synonymné (medzinárodný a domáci termín) alebo sa chápu vo vzťahu nadradený a podradený termín (hyperonymum – hyponymum), by sme našli aj u iných autorov a v ďalších jazykoch. Termíny *antroponymum* a *osobné meno* sa ako synonymné uviedli aj v Slovníku slovenskej lingvistickej terminologie (1. zv., 1977, s. 236). Nejednotnosť uvádzania týchto antroponomastických termínov v rámci terminologickej systematiky nie je spôsobená iba rozdielnym chápaním v iných jazykoch, ale spočíva aj v nejednotnom uvádzaní v slovenských lingvistických publikáciách a aj u jednotlivých slovenských onomastikov. V Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 66) sa v jednom hesle ako synonymné vykladajú termíny *antroponymum*, *osobné meno* ako „vlastné meno človeka“, pričom skupinové antroponymá sa uviedli len vo forme príkladov (*Prešovčania, Francúzi*) pri všeobecnom lingvistickom termíne *skupinové substantíva* (tamže, s. 384). V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, s. 447) sa pri význame adjektíva *osobný* „týkajúci sa ľudského jedinca alebo gramatickej osoby“ nachádza aj spojenie *osobné mená* s významom „rodné mená a priezviská“. Tento výklad je však podľa nášho názoru nedostačujúci, pretože tu nejde o vysvetlenie významu, ale len o uvedenie dvoch príkladov druhov tohto typu antroponyma, pričom k osobným menám sa zaraďujú aj iné druhy (napr. prímená, pre-

zývky, pseudonymá, živé osobné mená). Utvárajú sa termíny ako *skupinové osobné meno* (domáci termín k termínu *skupinové antroponymum*), ktorý napr. použil V. Blanár (1996, s. 47). V. Blanár (1973, s. 58) však odporúčal v rámci *antroponymického znaku* základné triedenie „termínov vzťahujúcich sa na objekty a javy označované osobným menom“ takto:

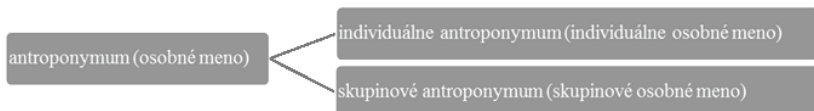
bionymum:

antroponymum

meno jednotlivca

meno skupiny ľudí

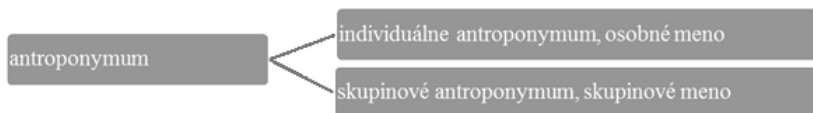
M. Majtán (1979, s. 155 – 156) charakterizoval na základe slovníka Slovar russoj onomastičeskoj terminologii (Podoľskaja, 1978) *antroponymum* iba ako „vlastné meno človeka“ a termín *osobné mená* ako „vlastné mená jednej osoby, napr. rodné meno, priezvisko, prímeno, prezývka, pseudonym“, hoci v tom čase už bola publikovaná prvá príručka slovanskej terminológie (ZS, 1973), v ktorej sa *antroponymum* definovalo aj ako „vlastné meno ľudí“ (s. 31), nielen človeka. Napriek tomu, že v novej príručke (OS, 1983, s. 82) nie sú termíny *antroponymum* a *osobné meno* uvedené ako synonymá, ale vo vzťahu nadradený termín (*antroponymum*) a podradený termín (*osobné meno*), aj neskôr M. Majtán⁵ uvažoval o takomto základnom členení uvedených termínov:

Záver: Uvádzanie medzinárodných termínov *antroponymum*, *individuálne antroponymum*, *skupinové antroponymum* a ich domácich ekvivalentov *osobné meno*, *individuálne osobné meno*, *skupinové osobné meno* vo vzťahoch synonymie medzinárodného a domáceho termínu a v súvislosti s hierarchiou v rámci hyperonymicko-hyponymickej systematiky je nielen v slovenskej onomastike nejednotné. Pri spracovaní terminológie a jej nor-

⁵ Na základe osobnej konzultácie.

movaní je však potrebné odporúčať aspoň v rámci jedného jazyka iba jeden spôsob klasifikácie. Adjektívum *osobný* sa sémanticky viaže na jednotlivca, na jednu osobu s významom „súvisiaci s osobou ako ľudským jedincom“, nie na skupinu ľudí, a odborná terminológia by mala byť v súlade s významovým obsahom tohto apelatíva, ktoré sa využilo aj v uvedených lexikalizovaných terminologických spojeniach. Z tohto dôvodu podľa nášho názoru nie je najvhodnejšie používať termín *osobné meno* ako synonymné k termínu *antroponymum*, a to ani v rámci termínu, ktorým sa pomenúvajú vlastné mená skupín ľudí, t. j. ako domáci termín *skupinové osobné meno* k termínu *skupinové antroponymum*. Ako adekvátny synonymný termín k *osobnému menu* by bol vhodný termín *individuálne antroponymum*. Preto navrhujeme takéto základné systematické delenie:

Termín *antroponymum* by mohol ostať bez domáceho synonymného ekvivalentu, pričom synonymné termíny vo vzťahu medzinárodný, resp. čiastočne medzinárodný – domáci termín by boli *individuálne antroponymum*, *osobné meno* a druhá dvojica *skupinové antroponymum*, *skupinové meno*.

LITERATÚRA

BIJAK, Urszula: Polska terminologia onomastyczna. Ku harmonizacji systemu. In: Konvergencie a divergencie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Eds. A. Chomová – J. Krško – I. Valentová. Bratislava: Filozofická fakulta UMB – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Veda 2019, s. 44 – 52.

BLANÁR, Vincent: Teoretické problémy onomastickej terminológie. In: Makedonski jazik, 1973, roč. 24, s. 51 – 62.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s. ISBN 80-224-0490-X.

BUČKO, Dmytro – TKAČOVA, Natalia: Slovník ukrajinskoi onomastyčnoji terminolohiji. Charkiv: Ranok 2012. 256 s. ISBN 978-966-315-150-2.

Encyklopédia jazykovedy. Eds. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Ed. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1993. 671 s. ISBN 83-04-04680-6.

FRANČIĆ, Anđela: Što je osobno ime? In: Folia Onomastica Croatica, 2006, roč. 15, s. 71 – 80.

GALĀKOWSKI, Artur: Aktualizowana lista podstawowych hasel terminologii onomastycznej w jazyku polskim. 2012. Dostupné na <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> [cit. 21. 3. 2021].

GÖRNY, Halszka: Czy istnieje potrzeba leksykograficznego opracowania terminów antroponomastycznych? In: *Onomastica*, 2020, roč. 64, s. 93 – 106.

ICOS List of Key Onomastic Terms. Dostupné na <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>. [cit. 19. 3. 2021].

KOMÁREK, Karel: Vlastní jména v jazykovém systému a v komunikaci. Studijní opora. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2012. 44 s. ISBN 978-80-244-3303-5.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MAJTÁN, Milan: Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami. In: *Kultúra slova*, 1979, roč. 13, č. 5, s. 153 – 159.

MASÁR, Ivan: Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. Spisy SJS 3. Bratislava: SJS pri SAV – JÚLEŠ SAV 2000. 60 s. ISBN 80-89037-00-3.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše: K hierarchii onomastických termínů podle objektů pojmenovaných vlastními jmény. In: *Acta onomastica*, 1998, roč. 39, s. 46 – 54.

PASTYŘÍK, Svatopluk: Rukověť pro onomastické semináře. Slovníček. Pro studenty onomastických disciplín. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové 2010. 27 s. Dostupné na <https://adoc.pub/rukov-pro-onomasticke-seminae-slovníek.html>.

PETR, Jan: Lužickosrbská onomastická terminologie. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1969, roč. 9, s. 538 – 552.

PLESKALOVÁ, Jana: ANTROPONYMUM. In: *CzechEncy. Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita 2012 – 2020. Dostupné na <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM>. [cit. 21. 3. 2021].

PODOĽSKAJA, Natalia V.: Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologii. Moskva: Nauka 1978. 199 s.

SIMEON, Rikard: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. 1. A – O. Zagreb: Matica hrvatska 1969. 1010 s.

Slovník slovenské lingvistické terminologie. 1. – 2. Ved. red. A. Jedlička. Praha: Academia 1977 – 1979.

SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovenské onomastiky. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1973, roč. 14, č. 1, 280 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s.